

**РЕФОРМИ ЗА ПОДОБРА БИЗНИС КЛИМА ЗА УСПЕШНО
ФУНКЦИОНИРАЊЕ И РАСТ НА ИКТ ИНДУСТРИЈАТА
(Истражување за МАСИТ)**

д-р Јован Зафировски

СОДРЖИНА

I.	Вовед.....	3
II.	Актуелни состојби во македонската индустрија за ИКТ	5
	1. Досегашниот перформанс и потенцијалот за раст	5
	2. Државните политики во делот на јаните финансии и ИКТ индустријата	7
	A. Данок на личен доход.....	9
	B. Данок на добивка.....	9
	C. Технолошко-индустриски развојни зони	9
	D. Финансиска поддршка и инвестиции	9
III.	Компаративни искуства на државите во регионот за фискални политики кои се однесуваат на ИКТ индустријата.....	13
	1. Романија	13
	2. Бугарија.....	15
	3. Србија.....	16
	4. Хрватска	17
IV.	Предлог за мерки во функција на создавање на подобра бизнис клима за функционирање на македонската ИКТ индустрија	18
	1. Фискални давачки	18
	2. Поддршка на образованието.....	20
	3. Подобри услови за вработените во ИКТ.....	21
	4. Ефекти врз јавните финансии.....	22

I. Вовед

Со секој поминат ден ИКТ индустријата е се поприсутна во сите пори на општественото живеење, во начинот на кој луѓето живеат и се однесуваат, а прогресот во економијата е директно зависен од примената на напредните технологии. Оттука, ИКТ индустријата заслужува посебно внимание и треба да биде предмет на интерес на сите чинители во државата и економијата како редок пример за дел од стопанството кој има потенцијал да генерира силен економски раст и бенефити кои се чувствуваат не само во економијата туку и во целото општество воопшто. Тоа е индустрија каде постојат директни инвестиции без експлоатација на природни богатства, нема загадување на човековата околина, а притоа државата од суровинско извозна може да се претвори во извозник на производи и услуги со висока додадена вредност. Експанзијата на оваа индустрија значи зголемување на девизните приливи, развој на сите други сектори, дигитализација на стопанството и на самата држава односно државен апарат. Денес, технолошкиот развој на една земја е непосредно поврзан со развојот и напредокот на ИКТ секторот затоа што тој е носител на најмодерните концепти на управување, производство, маркетинг и тн. ИТ секторот има неограничен потенцијал и бележи константен раст на вработувањето, додека вработените се едни од најплатените професионалци, а работат во убедливо најдобри услови и придонесуваат најмногу со даноци и придонеси во државата.

Во сите развиени економии ИКТ индустријата е моторот кој преку иновацијата и имплементација на новите процеси и технологии е двигател на развојот на сите сегменти во економијата. Така, ИКТ секторот претставува 4,8% од Европската економија при што генерира околу 25% од вкупните деловни расходи за истражување и развој додека инвестициите во ИКТ учествуваат со 50% од целиот раст на продуктивноста во Европа. Напредокот и остварувањето на целите во бројни сегменти кои се во надлежност на ЕУ се директно зависни од напредокот на ИКТ секторот¹. Овие дејности ја промовираат иновацијата и конкурентноста како во приватниот така и во јавниот сектор поради што се поддржани со разни програми не само на ниво на ЕУ, туку и на национално ниво во рамките на државите членки. Така, на пример, над 20 милијарди евра од Европскиот фонд за регионален развој беа достапни за ИКТ инвестиции за време на периодот на финансирање 2014-2020 година². Инвестициите се дел од поширокиот план на активности на Европската Комисија кои имаат за цел да ја направи Европа подготвена да се вклопи во дигиталното време³.

Исто така, на регионално ниво и во рамките на регионалните и европските интегративни процеси развојот на ИКТ индустријата е високо на агендата, а Македонија е активно вклучена во овој процес. Така, Дигиталната агенда за Западен Балкан на Европската комисија⁴ која е дел од пошироката агенда за создавање на Регионален економски простор има за цел да го поддржи процесот на трансформација на регионот во дигитална економија, а со тоа да се почувствуваат бенефитите од дигиталната трансформација. Преку инвестиции во широкопојасното поврзување, зголемување на сајбер безбедноста, дигитализација на индустријата, зајакнување на

¹ ICT Research & Innovation, <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/area/ict-research-innovation>

² Information and communication technologies, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/ict/

³ Види: A Europe fit for the digital age, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en

⁴ European Commission, Digital Agenda for the Western Balkans, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4242

дигиталната економија и општество и засилување на истражувањето и иновацијата да се постигне забрзан економски раст и создавање на нови работни места.

Успешноста на македонската економија зависи и од развиеноста и инвестициите во ИКТ индустријата, за што во голема мера придонесуваат деловните политики на фирмите во секторот, но и државните политики кои можат да влијаат на конкурентноста и развојот на оваа индустрија. Кога се во прашање последните, државата не може да се „пофали“ со активен однос кон оваа индустрија за што сведочи отсуството на темелна стратегија за развој на секторот како и конкретни мерки кои непосредно ќе се однесуваат на напредокот и создавањето на поволна бизнис клима за фирмите и вработените во ИКТ секторот. Во моментот постои краткорочна стратегија⁵ која се однесува на изминат период и која не е до крај имплементирана, а со оглед на динамиката и брзината на промените во индустријата во голем дел е потребно истата да се ажурира.

Целта на ова истражување е анализа на правната рамка и на државните политики кои имаат влијание на конкурентноста и на условите за работа во ИКТ индустријата како и детерминирање на областите каде преку промена на прописите може да се подобрат условите за работа и да се обезбеди клима за подобро функционирање на оваа индустрија. Најпрвин ќе бидат презентирани актуелните состојби во македонската индустрија за ИКТ (II), потоа ќе бидат објаснети компаративните искуства на земјите од регионот во делот на користењето на политиката на јавните финансии во функција на стимулирање и поддршка на ИКТ индустријата (III), за врз база на тие искуства на крајот ќе бидат понудени конкретни мерки чија имплементација би била од корист за македонските фирми и за целата ИКТ индустрија воопшто (IV). Анализата се фокусира на правната рамка и на компаративните искуства и истата нема за цел квантитативна анализа на ефектите од предложените мерки. Едно такво истражување ќе биде неопходно во иднина, но истото бара поинаков економетриски пристап што е надвор од фокусот на ова истражување.

⁵ Национална Краткорочна ИКТ Стратегија 2016-2017, август 2015 година, достапна на:
http://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/strategies/Kratkorocna%20IKT%20Strategija_august2015.pdf

II. Актуелни состојби во македонската индустрија за ИКТ

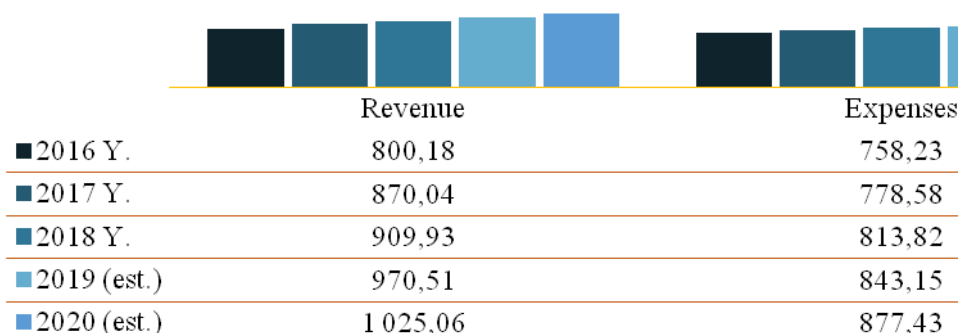
1. Досегашниот перформанс и потенцијалот за раст

Иако е нова гранка на македонското стопанство ИКТ индустријата покажува извонредно добри економски резултати, а земјата е оценета како релативно добра дестинација, односно како земја со повољна бизнис клима за ИКТ индустријата⁶. Засега, не постои друг сектор во македонската економија што може да го споредиме со успехот на ИКТ секторот, а сето тоа е во услови на непостоење на национална стратегија која е фокусирана на долгорочниот развој на ИКТ. Овој успех се должи пред се' на работата и на добрите деловни политики на македонските ИКТ компании што треба да биде препознаено и поддржано од државата. Секторот бележи силен раст во сите економски параметри како што се приходите, извозот, вработувањето и платите.

Приходи

По однос на приходите ИКТ индустријата бележи константен раст. Така, во 2016 година вкупните приходи во ИКТ секторот изнесувале 800.18 милиони евра за во 2018 да достигнат 909.93 милиони, додека процената е дека до 2020 година вкупните приходи ќе надминат 1 милијарда евра.

Revenue/Expenses
In million ('000 000) euros
Period: 2016 - 2020

Извоз

Во земја која бележи дефицит во надворешно-трговската размена и која има дефицит во платниот биланс, индустриите кои остваруваат суфицити во овој поглед треба да имаат посебна важност, а државата треба да посвети посебно внимание. Како ретко која индустрија во државата ИКТ индустријата е извозно ориентирана и бележи постојан раст на извозот. Тоа е извонредно важно за постојаноста на девизните приливи во државата и обезбедувањето на средства за покривање на увозот во секторите каде се бележи негативан биланс.

⁶ Види NRI, N. Macedonia, <https://networkreadinessindex.org/countries/north-macedonia/> и спореди со WEF, The Global Information Technology Report 2016, Innovating in the Digital Economy, p.131, available at: http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf

	Export	Import	Export	Import	Export	Import
	ITC		Telecommunication		IT	
2014 у.	121,3	67,03	60,89	32,84	60,41	34,2
2015 у.	129,83	83,64	54,18	44,26	75,63	39,35
2016 у.	149,98	74,72	53,36	30,74	96,64	43,94
2017 у.	147,54	83,75	19,72	29,81	127,8	53,92
2018 у.	183,85	89,86	22,58	34,1	161,24	55,76

Од графиконот може да забележиме дека нето извозот забележува постојан раст како во ИКТ индустријата како целина, така и ако ги земеме поединечно секторот ИТ и секторот Комуникации.

СЕКТОР	2014 у.	2015 у.	2016 у.	2017 у.	2018 у.	2019 у.
1.2.1. Производни услуги за доработка на стоки во туѓа сопственост	339.75	346.97	267.13	243.55	260.23	269.59
1.2.9. Телекомуникациски, компјутерски и информациски услуги	54.24	46.18	75.28	63.79	93.96	121.87
1.2.4. Патување	110.10	94.71	89.98	103.59	105.24	101.89
1.2.3. Транспорт	11.01	43.31	48.52	40.92	61.71	46.46
1.1.2. Нето-извоз на стоки за посредување (извоз)	46.73	42.47	62.24	58.57	84.04	23.29
1.2.10. Други деловни услуги	0.18	-42.03	5.56	18.21	35.79	10.14
1.2.11. Лични, културни и рекреативни услуги	-4.76	3.00	5.60	8.89	5.94	2.81
1.1.3. Немонетарно злато	0.23	-0.04	2.38	0.00	0.13	-0.08
1.2.2. Поправки и одржување	-2.80	-1.37	-4.54	-6.29	-8.15	-3.81
1.2.6. Осигурителни и пензиски услуги	-4.61	-4.80	-5.09	-6.01	-6.65	-7.25
1.2.12. Владини стоки и услуги	-18.44	-14.80	-16.75	-14.56	-12.30	-12.47
1.2.7. Финансиски услуги	-27.76	-28.81	-30.35	-26.81	-20.80	-21.53
1.2.5. Градежништво	-40.83	-51.29	-41.23	-11.95	2.17	-33.02
1.2.8. Надомест за користење интелектуална сопственост	-32.19	-42.26	-53.38	-38.63	-154.98	-135.04
1.1.1. Стоки според платнобилансната основа	1902.70	1865.24	1877.54	1845.86	1819.02	1989.66

Табелата погоре покажува дека во 2019 година, доколку ги изземеме странските инвестиции кои се дел од големи производни ланци и произведуваат производи за извоз со точно определен и однапред познат купувач, ИКТ индустријата е лидерот во македонската економија кога станува збор за нето извозот на производи и услуги. Трендот се очекува да продолжи во следните неколку години, каде ИКТ индустријата се очекува да ја преземе првата позиција.

Вработени

ИКТ индустријата бележи постојан раст на вработувањето и истата има голем абсорбционен капацитет за нови вработувања што ја прави оваа професија исклучително актуелна, а невработеноста кај образованите ИТ кадри скоро и да не постои. Во 2018 година ИКТ секторот вработува скоро 15,000 лица, додека просечните приходи по вработен во ИКТ секторот изнесуваат 59,304 ЕУР што е 3,87 пати повеќе од просечните приходи по вработен во државата кои изнесуваат 15,317 ЕУР.

Плати

Во октомври 2019 година просечните исплатени нето плати во ИТ секторот поточно во секторот компјутерско планирање изнесувале 61,477 денари или 2,37 пати повеќе од просечната нето плата во државата.

Во услови на непостоење на државна и долгорочна стратегија за развој на секторот која ќе вклучува и конкретни мерки за развој на ИКТ индустријата успехот се должи единствено на работата и добрите одлуки на компаниите. Ваквиот потенцијал и нагорен тренд е неопходно да продолжи, а со помош на правилни државни политики истиот да се зголеми.

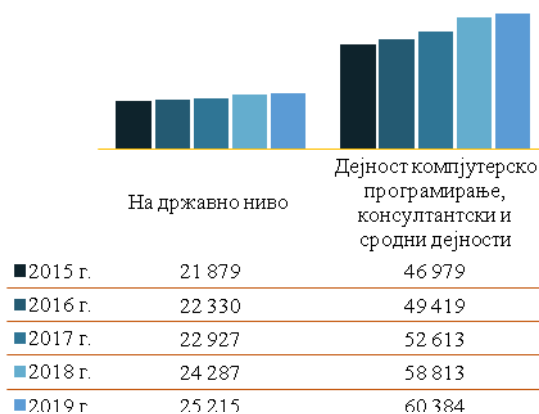
2. Државните политики во делот на јаните финансии и ИКТ индустријата

Суштината на даноците е да обезбедат доволно финансиски средства за да се извршуваат расходите на буџетот. Тоа е фискалната или приходна страна на даноците која е и основната причина за нивното постоење. Но, даночната политика е важен елемент на економската политика на државата. Двата основни инструмента кои државата ги има на располагање се *монетарната* и *фискалната* политика преку кои ги „пеглаат“ подемите и падовите на стопанството, а се’ со цел да се постигне рамномерен, постојан и долгорочен економски развој.

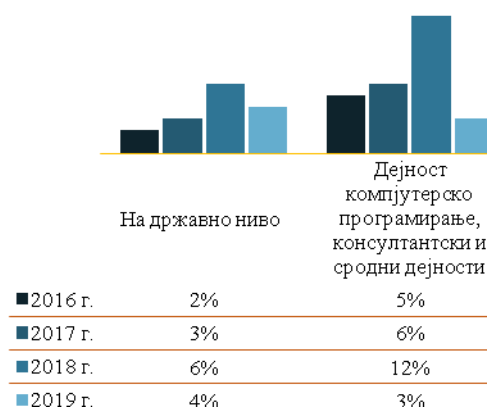
Преку монетарната политика државата влијае на количеството на пари во оптек со што во одредени периоди ја забрзува, а во други ја забавува економијата. Со фискалната политика државата врши редистрибутивна функција и ја корегира примарната расперелба на доходот. Во земји како што е Македонија, мала и отворена економија, фискалната политика е од исклучителна важност од причина што монетарната ја нема моќта да влијае на економските движења како што е тоа случај во други поголеми и економски силни земји. Македонија има *de jure* флексибилен но *de facto* фиксен девизен курс во однос на еврото.

Значи фискалната политика и регулаторната моќ што ја поседува државата се клучни за создавање на повољна клима за водење бизнис. Во контекст на политиката на јавните финансии во функција на поддршка на растот на ИКТ индустријата може да констатираме дека не постојат конкретни мерки, кои се законски одредни и можности кои се однесуваат исклучиво на дејноста и на фирмите во ИКТ секторот. Дотолку повеќе што воведувањето на прогресивното оданочување на физичките лица според Законот за данок на личен доход имаше сосема спротивен односно негативен ефект на секторот. Имено, како дел од економијата каде вработените земаат плати неколкукратно повисоки во однос на другите сектори во економијата вработените во ИКТ индустријата плаќаа повисоки даноци, а со тоа беше дополнителен трошок за работодавачите што на крајот неминовно се одрази на конкурентноста на фирмите и на самиот процес на раст на платите во ИКТ секторот. Позитивно е тоа што овие законски одредби се ставени вон сила за следните три фискални години.

Раст на просечната годишна исплатена
нето-плата по вработен
во денари

Раст на просечната годишна исплатена
нето-плата по вработен
Во % (N/N-1)

Графиконот најдобро го отсликува ефектот на воведувањето на прогресивните даночни стапки кај данокот од личен доход врз платите во ИТ секторот. Имено, трендот на побрз раст на платите во ИТ индустријата или конкретно во дејноста компјутерско планирање, консултантски и сродни дејности во однос на просечната плата се менува во обратен правец односно за разлика од годините пред воведувањето на прогресивните стапки кога растот на платите во ИТ секторот е неколкукратно поголем од растот на просечната плата, во 2019 година просечната плата во државата расте повеќе во однос на растот на платите во дејноста компјутерско планирање, консултантски и сродни дејности. Јасно е дека прогресивните стапки се причина за овој обратен тренд.

Иако во државните политики и даночниот систем не можеме да препознаеме мерки и одредби кои се однесуваат исклучиво на ИКТ индустријата кои го поттикнуваат нејзиниот раст и воопшто ја подобруваат бизнис климата по која функционираат ИКТ фирмите, сепак, во рамките на пошироката даночна и воопшто политиката на јавните финансии како и разните државни политики кои имаат за цел стимулирање на развојот на домашната економија македонските ИКТ фирми имаат можност да ги искористуваат тие можности како и сите останати деловни субјекти во државата. Во продолжение ќе бидат претставени мерките кои можат да бидат искористени од страна на компаниите од ИКТ индустријата.

А. Данок на личен доход

При вработување на лице кое е евидентирано како невработено во Агенцијата за вработување најмалку 1 година работодавачот се ослободува од плаќање персонален данок од доход за време од 3 години. Оваа мерка може да ја користи и работодавачот кој ќе започне вршење на дејност како трговец поединец или основач на трговско друштво, како и физичко лице кое врши дејност во согласност со Закон, а кое пред отпочнувањето на вршењето на дејноста не било регистрирано за вршење на дејност⁷.

В. Данок на добивка

Според позитивните правни прописи во македонскиот даночен систем правните лица може да добијат даночни ослободувања со намалување на даночната основа, намалување на пресметаниот данок и ослободувања за посебни категории на даночни обврзници регулирани со конкретни прописи. Во однос на ИКТ компаниите најзначајно е ослободувањето кое според Законот за данок на добивка⁸ односно членот 28 од (1 и 2) предвидува можност даночната основа да се намали за износот на извршените вложувања од добивката од претходната година т.е. реинвестираната добивка. Под реинвестирана добивка се подразбираат извршените инвестициски вложувања од добивката за развојни цели, односно вложувањата во материјални средства (недвижности, постројки и опрема), вклучително и вложувањата во материјални средства набавени преку финансиски лизинг, како и во нематеријални средства (компјутерски софтвер и патенти) за проширување на дејноста на даночниот обврзник, освен вложувања во патнички автомобили, мебел, теписи, аудио визуелни средства, бела техника, уметнички дела од ликовната и применетата уметност и други вложувања кои служат за административни цели.

С. Технолошко-индустриски развојни зони

Законот за технолошки индустриски развојни зони⁹, односно членот 5 од законот предвидува по исполнувањето на специфичните услови за влез во зоната даночниот обврзник, корисник на зоната, да подлежи на ослободувања и олеснувања од плаќање на данокот на добивка за период од десет години од започнувањето на вршењето на дејност во зоната, персонален данок на доход на примањата по основ на платите на вработените лица, за период од десет години од започнувањето на вршење на дејност во зоната, односно од првиот месец во кој корисникот ќе изврши исплата на плата, без разлика на бројот на вработените лица кај корисникот.

Д. Финансиска поддршка и инвестиции

Со цел поттикнување на инвестициите, технолошкиот развој и промоција на конкурентноста на македонските компании државата нуди различни видови на финансиска поддршка¹⁰ за стимулирање на стопанството кои се преточени во т.н. План

⁷ Види: АВРМ, Поволности при вработување на евидентирани невработени лица, https://av.gov.mk/programi-i-merki-za-pottiknuvanje-na-vrabotuvanje-ns_article-programi-i-merki-za-pottiknuvanje-na-vrabotuvanje.nspix

⁸ Закон за данок на добивка, достапен на:

http://ujp.gov.mk/files/attachment/0000/0965/Zakon_za_danok_na_dobivka_275_od_27_12_2019.pdf

⁹ Закон за технолошки индустриски развојни зони, консолидиран текст, достапен на: vez.gov.mk/wp-content/uploads/2018/04/Pravno-zakon-tirz-mkd.pdf

¹⁰ Член 14 од Законот за финансиска поддршка на инвестиции, достапен на: https://vicepremier-ekonomija.gov.mk/sites/default/files/dokumenti/Zakon%20za%20finansiska%20podrska%20na%20investicii_pr ecisten%20tekst%20so%20juli%202019.pdf

за економски раст¹¹. Мерките се систематизирани во три столба: поддршка на инвестиции, поддршка на конкурентност и поддршка на иновативност.

Првиот столб кој се фокусира на инвестициите опфаќа мерки кои се однесуваат на креирање на нови работни места, соработка со домашни добавувачи, воспоставување на организациони облици за технолошки развој и истражување, инвестиции од значаен економски интерес за државата, пораст на капитални инвестиции и приходи и откуп на претпријатија во потешкотии¹². Иако навидум бројни, овие мерки се со незначителен ефект за ИКТ индустријата. Така, соработката со домашни добавувачи се однесува на фирмите во технолошко-индустриските развојни зони, мерката за воспоставување на организациони облици за технолошки развој и истражување се однесува на производството како примарна дејност, додека мерката откуп на претпријатија во потешкотии се применува за компании кои имаат сосема други карактеристики и потреби. ИКТ фирмите може да ја користат мерката за креирање на нови работни места што подразбира поддршка во висина од 20% од исплатената нето плата за вработените на кои им се исплатува плата која е повисока за 50% од минималната нето плата во државата. Максималниот годишен износ е 4,400 евра а максималниот период на користење е 5 години. Притоа, 75% од нововработените е потребно да немале засновано работен однос во последните 3 месеци или за засноваат работен однос по прв пат, или се лица кои последниот работен однос им престанал поради стечај или ликвидација или се лица превземени од државната администрација. Имајќи ги во предвид карактеристиките на кадрите во ИКТ секторот оваа мерка може да се користи во делот на новите вработувања односно кога работникот заснова работен однос по прв пат. Втората можност за фирмите од ИКТ индустријата е да ја искористат мерката за поддршка на инвестициски проекти од значаен економски интерес за државата кои се дефинирани како проекти чија инвестиција изнесува најмалку 4.000.000 евра и обезбедува најмалку 300 нови работни места или проекти чија инвестиција изнесува најмалку 15.000.000 евра. Финансиската поддршка опфаќа исплата на средства во висина на платен персонален данок на доход од платите и исплата на средства во висина на платен данок на добивка за период од 10 години, парични средства во износ до 10% од реализираниот износ на инвестицијата, но не повеќе од 1.000.000 евра, грант за секој вработен за кој е исплатена нето плата повисока за најмалку 50% повисока од висината на минималната нето плата кој се движи од 2,000 до 4,000 евра во зависност од бројот на вработените. Третата мерка која би можела да се искористи од компаниите во ИКТ индустријата е финансиската поддршка за пораст на капитални инвестиции и приходи наменета за деловни субјекти кои реализираат почетни или дополнителни инвестициски вложувања за набавка на нови машини и опрема и/или за инвестиции во објекти и земјиште неопходни за дејноста на корисникот во рамките на инвестицискиот проект, како и за нематеријални средства која изнесува изнесува 10% од реализираната инвестиција за период од максимум 5 години, но не повеќе од 1.000.000 евра годишно.

Во вториот столб се предвидени финансиска поддршка за деловни субјекти кои ја зголемиле својата конкурентност на пазарот која се доделува за остварување на пораст на продадени количини или пораст на приход од дејност за продадени производи на пазарот во максимален годишен износ од 10% од оправданите

¹¹ Види: План за економски раст, Заменик на претседателот на Владата задолжен за економски прашања и за координација со економските ресори, <https://www.vicpremier-ekonomija.gov.mk/?q=node/275>

¹² Сите мерки треба да се во согласност со Законот за контрола на државната помош, достапен на: http://mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/legislation/zakon_za_kontrola_na_drzhavnata_pomos_h_konsolidiran_032018.pdf

инвестициските трошоци, но не повеќе од 1.000.000 евра во текот на максимум пет години сметано од датумот на започнување на инвестициски проект. Финансиската поддршка се доделува и на деловни субјекти за оправдани трошоци за освојување на нови пазари и остварување на пораст во продажбата на новите пазари кои се однесуваат на заеднички настап на саеми во странство, заеднички настап на деловни настани при посети на држави, деловни средби со фирми на странски пазари, истражување на странски пазари, сертифицирање на производите согласно барањата на странски пазари и подготовка за маркетиншки настап на странски пазари. Максималниот износ на финансиската поддршка изнесува 20% од оправданите трошоци, но не повеќе од 30.000 евра.

Третиот столб, кој се спроведува преку Фондот за иновации¹³ се фокусира на поддршка на иновативноста преку обезбедување грантови за брзорастечки компании, грантови за микро претпријатија, грантови за подобрување на иновативноста, грантови за стручно усовршување и пракса на нововработени млади лица, бизнис акцелератори и технолошка експанзија. Понудените мерки се фокусираат на области кои се извонредно важни за развојот на ИКТ индустријата т.е. растот на фирмите, иновацијата и квалификуваноста на вработените во секторот што недвосмислено укажува дека сите понудени мерки можат да бидат од корист за ИКТ фирмите. Така, целта на грантовите за брзорастечки компании е да се обезбеди финансиска поддршка за технолошки развој на мали и средни претпријатија со тенденција на брз пораст во насока да станат „Газели“. Со нив се обезбедува финансирање до 30% (триесет проценти) од вкупниот буџет на инвестициски проект, но не повеќе од 10.000.000,00 денари, додека останатиот износ од најмалку 70% (седумдесет проценти) од вкупниот буџет за проектот треба да бидат обезбедени од корисникот на грантот. Покрај критериумите за подобност кои треба да ги исполнува апликантот постои обврската за компанијата која треба годишно да го зголемува просечниот број на вработени за 20% и годишниот вкупен приход за 20% за период од 24 месеци од завршувањето на проектот¹⁴. Слично на претходниот инструмент финансиската поддршка за технолошки развој на микро претпријатија обезбедува финансирање до 30% од вкупниот буџет на инвестициски проект, но не повеќе од 5.000.000,00 денари по претпријатие со најмалку 5 вработени, а најмногу 10 вработени во моментот на аплицирањето¹⁵. Инструментот кофинансирани грантови за подобрување на иновативноста¹⁶ предвидува финансирање до 70% од вкупниот буџет на инвестициски проект, но не повеќе од 20.000.000,00 денари за развој и примена на иновативни решенија на претпријатија. Овој инструмент би требало да биде искористен од страна на ИКТ фирмите при развој и воведување на нови производи или услуги или при подобрувањето на постојните производи или услуги. Следниот инструмент е особено важен за инвестирањето во нови кадри и дообразба на постојните вработени и предвидува финансиска поддршка за стручно усовршување и пракса за нововработени млади лица до 29 години преку финансирање до 30% од вкупниот буџет на инвестициски проект, но не повеќе од 1.000.000,00 денари.

¹³ <http://www.fitr.mk>

¹⁴ Правилник за инструментот за поддршка - Кофинансирани грантови за мали и средни претпријатија со тенденција на брз пораст „Газели“, достапен на: http://www.fitr.mk/wp-content/uploads/2018/04/1_Pravilnik_za_MSP_Gazeli.pdf

¹⁵ Правилник за инструментот за поддршка - Кофинансирани грантови за микро претпријатија, достапен на: http://www.fitr.mk/wp-content/uploads/2018/04/2_Pravilnik_za_poddrshka_za_MP.pdf

¹⁶ Правилник за инструментот за поддршка - Кофинансирани грантови за подобрување на иновативност, достапно на: http://www.fitr.mk/wp-content/uploads/2018/04/3_Pravilnik_za_podobruvanje_na_inovativnosta.pdf

Освен претходно наведените ИКТ компаниите имаат на располагање и дополнителни можности, проекти и програми, како што се COSME преку проектот Хоризонт 2020 (од 2020 Хоризонт Европа) и SME Initiative, Fast Track Innovation, EEN (Enterprise Europe Network) и EBN – Innovation Network кои што се поддржани и финансирани од Европската Унија, до кои имаат пристап сите македонски компании, а се особено наменети за иновативните компании од ИТ Секторот.

Како што може да се заклучи од анализата погоре, иако постојат општи мерки за поттикнување на растот и развојот на македонските компании кои можат да бидат корисни за ИКТ фирмите, сепак овие мерки не ги земаат во предвид специфичните потреби на ИКТ индустријата која во еден дел има исти, но во друг дел сосема различни потреби од останатите сектори на македонската економија. Од анализата подолу ќе можат да се осознаат најдобрите практики на земјите во регионот кои се однесуваат на ИКТ индустријата, а истите можат да бидат од корист на македонските власти при изработката на една нова стратегија за ИКТ индустријата.

III. Компаративни искуства на државите во регионот за фискални политики кои се однесуваат на ИКТ индустријата

Постојат бројни примери за храбри политики на државите во регионот кои на различен начин го помогнале развојот на оваа индустрија што на долг рок доведува до раст на БДП, задржување на високо образованите кадри во државата и создавање на економија која продуцира производи и услуги во висока додадена вредност. Скоро сите држави од поширокиот регион (Романија, Бугарија, Хрватска, Србија, Украина и тн.) посветуваат многу внимание на ИКТ секторот. Постојат сериозни државни стратегии за развој што на долг рок прави овие индустрии да земаат се' поголем удел во БДП и да се двигател на целокупниот економски раст во државата.

Државата треба да ги искористи досегашните искуства на земјите кои се успешни во промоцијата на ИКТ индустријата и да ги превземе решенијата кои се најпогодни за степенот на развој и конкретните услови во македонската економија и во ИКТ секторот. Некои од решенијата што во моментот се погодни за македонските фирми се можеби укинати или заменети со други во поедини држави, но истите можат да бидат од полза за денешниот степен на развој на македонскиот ИКТ сектор.

Во продолжение ќе бидат презентирани различните стратегии, од аспект на политиката на јавните финансии, во државите кои се позитивен пример како треба да се искористи фискалната политика за промоција на ИКТ индустријата. Претставени се не само актуелните мерки кои туку и оние кои во различни периоди придонеле за раст на секторот. Потребно е да се напомене дека е многу тешко да се квантифицираат ефектите од овие фискални политики врз индустријата од едноставна причина што тие не се изолирани туку се дел од еден поширок фронт на дејствување кој опфаќа политики во различни сегменти (економија, образование, инфраструктура, демографија и тн.). Исто така, тука треба да се додадат и деловната политика на компаниите која е пресудна за успехот на индустријата како и определени политички настани од поширока важност кои имаат влијание на проширувањето на пазарите, пристапот до капитал, политичката и економска стабилност и тн. како што е членството во ЕУ, на пример.

1. Романија

Романија претставува земја пример за тоа како преку паметни политики и темелни стратегии¹⁷ една држава може да го развие ИКТ секторот на ниво за тој да биде еден од главните носители на економскиот раст и развој. Денес некои со право ја нарекуваат „Силиконската долина“ во Централна и Источна Европа, но овој епитет е заслужен со долгогодишна работа на фирмите и правилни политики на властите. Секторот учествува со над 6% од БДП на земјата со реален потенцијал во следните години да достигне 10%, во ИТ секторот работат повеќе од 110000 лица, а бројката се зголемува за најмалку 8,000 годишно.

Се' до 2001 година романските фирми во ИКТ индустријата се соочувале со високи трошоци за вработените што ги правело неконкурентни на светскиот пазар, а биле и главна кочница за развој на овој сектор. Во тој период Романија има прогресивни стапки на персоналниот данок од доход кои се движат од 18% до 40%, а како што може да се очекува, вработените во ИТ секторот како вработени со највисоки

¹⁷ Стратегии кои во разни периоди се носени од разни чинители во приватниот и јавниот сектор. Види на пример: ACC in Romania, Measures to Stimulate the ICT Sector in Romania Position Paper, 2008, достапна на: https://www.amcham.ro/download?filename=Measures%20to%20stimulate%20the%20ICT%20sector%20in%20Romania&file=mediaPool/ICT%20Position%20Paper_08181624.pdf

плати плаќале и највисоки даноци. Високите даноци биле една од главните причини за силната емиграција на програмерите во држави со пониски даноци, повисоки плати и воопшто со подобри услови за работа.

Во 2001 година романските власти прават крупен исчекор кон создавање на поволна бизнис клима за вработените и компаниите во ИКТ индустријата со што се случува раст на индустријата, како во апсолутни бројки така и изразено преку нејзиното учество во БДП на државата, постои силен раст на фирмите проследен со странски директни инвестиции во секторот, а исто така се намалува одливот на кадри во други држави. Имено, Романија воведува целосно ослободување од персоналниот данок од доход за вработени со соодветен степен на образование кои директно работат на развој на софтвер и на тој начин генерираат приход во фирма која има деловна активност во ИТ секторот. За да можат да ја искористат оваа бенефиција нужно е да бидат исполнети пет услови и тоа: 1. Вработените е потребно да поседуваат соодветен степен на образование (во областа на автоматика, компјутери, информатика, кибернетика, математика или електроника); 2. да се вработени во фирма која е регистрирана за дејност поврзана со консултанство и испорака на софтвер; 3. да работат во делот на развој на софтвер; 4. да имаат соодветна позиција/звање во фирмата (програмер или системски дизајнер) и 5. да се вработени во фирма која води посебна сметководствена евиденција за проходите од развој на софтвер и истата остварува минимум 10.000 долари (по вработен) од оваа дејност. Ваквите критериуми се направени со цел да се искористат поволностите единствено во функција на нивната намена, а тоа е развој на ИКТ индустријата во делот на развој на софтвер и компјутерски дизајн. Во 2004 година Романија го напушта моделот на прогресивно оданочување и воведува рамен данок со стапка од 16%, но важно е да се напомене дека поволностите за ИКТ секторот остануваат. Законот од 2001 година со кој што се воведени ослободувањата за вработените во ИКТ индустријата е променет во 2013 во насока на проширување на дејностите кои се опфатени со ослободување со што во дејности кои се ослободени влегуваат активности во врска со дата бази и други активности поврзани со компјутери со што се врши значајно проширување на дејностите кои можат да се предмет на даночно ослободување.

Оваа фискална мерка има позитивни импликации на развојот на ИКТ индустријата во Романија и на развојот на целокупната економија. Имено, нејзините ефекти се чувствуваат како на микро план, односно на ниво на фирми кои дотогаш дејствувале во системот така и во рамки на индустријата, но и макро план односно на ниво на целата економија.

Во однос на ефектите на ниво на фирма, реформата од 2001 придонесува за раст на приходите, бројот на вработени, имотот како и на ликвидноста на фирмите. Имено, во 2005 година, компаниите во ИТ секторот имаат 31% поголем приход, вработуваат 17% повеќе вработени и имаат 17% повеќе средства и 12% повеќе ликвидност од фирмите кои немаат можност за искорисување на ослободувањата. По промените во 2013 година, односно во 2015 година, фирмите бележат раст во сите четири категории односно имаат 37% поголем приход, 38% поголема продажба, 21% повеќе вработени и 21% повеќе средства во однос на 2012 година. Во однос на ефектите на целата ИТ индустрија, се забележува неколкукратно зголемување како на бруто приходите, така и на бројот на ИТ индустријата во споредба со индустриите каде не се користат

даночните олеснувања. Исто така, се забележува и раст кај фирмите кои користат информатички услуги односно на некој начин се поврзани со ИТ секторот¹⁸.

Во последните месеци може да забележиме и предлози да враќање на моделот на оданочување на ИТ вработените како начин да се финансира буџетскиот дефицит. Според некои, мерката на изземање од оданочување на вработените во ИТ секторот ги дала потребните резултати и по скоро 20 години тие би требало да се вратат на нормалниот режим на оданочување¹⁹.

2. Бугарија

Бугарија е земја со исклучително богата традиција во ИКТ индустријата што претставува силна основа за развој на оваа индустрија²⁰. Во 2019 година приходите на ИТ секторот во Бугарија изнесуваат скоро 2 милијарди евра или 3,5% од БДП, додека индустријата вработува повеќе од 35,000 лица.

По однос на даночната политика Бугарија претставува земја пример за ниски даноци. Во земјата постои рамен данок кој изнесува 10%. Од аспект на ИКТ индустријата како индустрија која исплаќа високи плати на вработените од значење е лимитирањето на основата на која се плаќаат придонесите за социјало и здравствено осигурување која изнесува 3,000 лева²¹.

Ваквиот едноставен даночен систем кој вклучува ниски даноци и ги фаворизира оние кои земаат виски плати, а тоа се високо образувани кадри кои се најчеста категорија која ја напушта државата, придонесува за задржување на вработените и уште повеќе за враќање во земјата на оние коишто емигрирале. Анализите покажуваат дека иако платите во ИТ индустријата во Бугарија се далеку пониски од оние во Велика Британија и Германија, што е добро за конкурентноста на фирмите, истите тие плати кои се исплатени во Бугарија, според паритетот на куповната моќ би биле многу повисоки од платите исплатени во Велика Британија и Германија²². Тоа е еден силен аргумент и причина зошто е редуцирана емиграцијата на ИТ специјалисти, а во определени периоди се бележи и негативна емиграција, односно повеќе вработени се враќаат отколку што ја напуштаат државата. Врз база на ваквите предвидливи политики, макроекономска и политичка стабилност, очекувањето се дека ИТ секторот во Бугарија во 2024 ќе има приходи над 5 милијарди евра, ќе учествува со над 7% во БДП на земјата и ќе вработува над 60,000 лица.

¹⁸ Isabela Manelici and Smaranda Pantea, *Industrial Policy at Work : Evidence from Romania's income tax Break for Workers in IT*, SSRN Electronic Journal, 2019, available at : https://www.researchgate.net/publication/332784478_Industrial_Policy_at_Work_Evidence_from_Romania's_Income_Tax_Break_for_Workers_in_IT

¹⁹ Business Review, *Romania's IT employees face tax challenges in 2019 on government's budget difficulties*, available at: <https://business-review.eu/news/romania-s-it-employees-face-tax-challenges-in-2019-on-governments-budget-difficulties-194623>

²⁰ Види: Investbg, *Information technology in Bulgaria*, стр. 18-20 <https://www.investbg.government.bg/sectors/index/download/lang/en/file/ZmlsZXMvbGlicmFyeS9maWxlL2Zp bGUtMjgtMS02ODEucGRm/title/Information+Technologies.pdf>

²¹ <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Bulgaria-Individual-Other-taxes>

²² Bulgarian Association of software Companies, *Annual Report On The State of the Software Sector in Bulgaria*, 2019, достапен на: https://www.basscom.org/RapidASPEditor/MyUploadDocs/BASSCOM_Barometer_2019_BG.pdf

3. Србија

Со приходи над 2 милијарди евра годишно ИТ индустријата во Србија е значаен фактор во економијата и бележи константен раст во сите сегменти.²³, а проекциите и заложбите се Србија да го ослободи потенцијалот и да ја претвори ИКТ индустријата во значајна извозна гранка која ќе овозможи развој на целата економија.²⁴ Целокупниот развој на секторот се темели на национална стратегија која во себе вклучува разни мерки и активности меѓу кои е и стимулационата даночна политика која на најексплицитен начин е предвидено да се користи за подобрување на конкурентноста на српските компании²⁵. Иако досега нема конкретни активности во овој поглед, сепак стратегијата остава можност за користење на политиката на јавни финансии во функција на поддршка на ИКТ индустријата.

Даночниот систем на Србија предвидува приходите од работен однос да се оданочуваат по стапка од 10% која се применува на даночната основа пресметана како приходите намалени за износ од 16,300 РСД кој износ не се оданочува. Сите други приходи како приходи од авторски права, земјоделска дејност, капитални добивки и сл. се оданочуваат по стапки кои се движат од 10% до 20% во зависност од видот на приходот. Постојат и одредени намалувања на даночната основа за специфични категории на приход. Така на пример, со цел да се поттикне вложувањето во иновација 80% од приходот од авторски и други сродни права не влегуваат во даночната основа. На даноците како фискални давачки треба да се додадат и придонесите за здравствено, пензиско и осигурување во случај на невработеност што на крајот значи вкупни давачки од околу 62% за плата нето плата од 400 евра или околу 62% - 66% за плата до 2000 евра. На ова треба да се додадат и прогресивните стапки кои зависат од вкупниот приход и се движат од 10% до 15%.

Во однос на ИКТ индустријата каде по правило вработените земаат најголеми просечни плати во државата ситуацијата е доста неповолна. Но, иновативноста на секторот се отсликува и во делот на оданочувањето и дозволената даночна евазија со тоа што програмерите и вработените во ИТ секторот ја користат можноста да се регистрираат како трговци поединци и на тој начин плаќаат паушален данок без оглед на тоа колкави им се приходите кој се движи од 180 до 280 евра месечно. Притоа постои обврска за евиденција единствено на прометот, а годишните приходи не смеат да надминат 51,000 евра. На овој начин се премостува проблемот со високите давачки но тоа создава проблеми како за државата така и за вработените. Од една страна државата има помалку приходи, а од друга страна вработените и фирмите губат во смисла на намален бонитет и воопшто намален капацитет и портфолио. За да се реши оваа злоупотреба на законските можности при што за фискални цели се ангажураат паушалци, а не се вработуваат лица за истите работни задачи од 1.1.2020 година воведени се промени во системот на паушално оданочување со цел префрлање на работната сила во компаниите и оданочување по регуларниот режим на персонален

²³ ICT in Serbia At a Glance 2018, Vojvodina ICT Cluster, достапна на: https://vojvodinaictcluster.org/wp-content/uploads/2018/05/ICT-in-Serbia-%E2%80%93-At-a-Glance-2018.pdf?utm_source=Download&utm_medium=PDF&utm_campaign=Studija&utm_term=Download%20ICT%20in%20Serbia&utm_content=ICT%20in%20Serbia%20-%20At%20a%20Glance

²⁴ European Commission, The Potential of ICT in Serbia: An Emerging Industry in the European Context, JRC Technical Reports, 2018, достапно на: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC114209/jrc114209_the_potential_of_ict_in_serbia_final.pdf

²⁵ Влада Република Србије, Стратегија развоја индустрије информанионих технологија, 2016, достапна на: <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije.php>

данок од доход. Покрај воведувањето на девет критериуми по кои ќе се утврдува самостојноста на паушалците, предвидени се и мерки кои ќе ја намалат даночната обврска. Така, доколку работодавачот вработи паушалец добива олеснување од 70% во текот на 2020 година, 65% во текот на 2021 и 60% во текот на 2022 година. За крај, треба да се потенцира и решението во српскиот даночен систем со кое се стимулираат инвестициите во истражување и развој. Имено, трошоците кои се однесуваат на истражување и развој извршени во државата можат да се вкалкуираат во двоен износ во смисла на ослободувањето по однос на Данокот на добивка.

4. Хрватска

Анализирајќи го даночниот систем на Хрватска нема да сретнеме конкретни мерки кои се однесуваат единствено на ИКТ индустријата, но самиот даночен систем е така поставен да во голем дел ги задоволува потребите на индустријата и овозможува нејзин раст и развој. Со предвидените даночни олеснувања и ослободувања опфатени се групи на дејности кои одговараат на описот на фирмите и вработените во ИКТ индустријата. Така, во Хрватска постои целосно ослободување од сите даноци за млади до 25 години и ослободување од 50% за млади до 30 години. Исто така, младите до 30 години се целосно ослободени од придонес за задолжително здравствено осигурување кој што изнесува 16,5%.

Хрватскиот даночен систем нуди разни даночни олеснувања и стимулации за инвестиции во функција на отворање на нови работни места, истражување и развој и воведување на ИКТ решенија и сл. Олеснувањата во делот на висината на даночната стапка на данокот на добивка и периодот во кој ќе се применува зависат од бројот на новоотворени работни места и од висината на инвестицијата. Намалување на данокот од добивка се движи од 50% за инвестиција поголема од 50.000 EUR и создавање на три работни места до 100% ослободување од данокот на добивка за инвестиција поголема од 3,000,000 EUR и отворање на минимум 15 нови работни места. Притоа постојат услови за период во кој работодавачот е потребно да ги задржи вработените и инвестицијата.

Хрватска има воспоставено одличен модел за државна помош за истражувачко-развојни проекти²⁶ и државна помош за образование и обука на вработените²⁷. Така, кога е во прашање образованието на вработените хрватскиот модел предвидува намалување на основата за пресметка на данокот на добивка како за општото образование или обуки на вработените така и за оправданите трошоци во случај на посебно образование. Малите и микро претпријатијата може да ја намалат основата на за данокот на добивка до 55% за признаените трошоци за образование и тренинг додека кај средните и големите претпријатија тој процент изнесува 45% односно 35%.

Во насока на подобрување на условите за работа и квалитетот на живот на вработените предвидено е даночно олеснување од максимум \$2.867 коешто може да е доделено односно искористено од вработениот без плаќање на каков било данок. Олеснувањето се однесува за трошоци поврзани со кетеринг, туризам, и слични услуги кои се во функција на одмор на вработените, компензација на трошоците поврзани со згрижување на децата на вработените, трошоци за закуп што ги имаат вработените и трошоци поврзани со исхрана на вработените.

²⁶ <https://www.zakon.hr/z/1043/Zakon-o-dr%C5%BEavnoj-potpори-za-istra%C5%BEiva%C4%8Dko-razvojne-projekte>

²⁷ <https://www.zakon.hr/z/501/Zakon-o-dr%C5%BEavnoj-potpори-za-obrazovanje-i-izobrazbu>

IV. Предлог за мерки во функција на создавање на подобра бизнис клима за функционирање на македонската ИКТ индустрија

Од анализата погоре на компаративните искуства на државите во опкружувањето и на актуелната состојба со државните политики кои се значајни за ИКТ секторот може да се заклучи дека иако постојат мерки кои се корисни за ИКТ фирмите сепак, по примерот на државите во регионот државата треба да направи напор и да воведо определени промени во фискалниот систем со кои ќе ја поддржи ИКТ индустријата. Како што беше објаснето, разните мерки кои се насочени кон развој на целокупната економија и привлекувањето на странски инвестиции се добредојдени, особено оние од третиот столб кои се фокусираат на иновативноста, но тие честопати подразбираат административни процедури кои значат трошење на време и енергија од страна на фирмите. За волја на вистината многу од фирмите не се ни свесни за можностите кои им се на располагање, а најчесто не се ниту заинтересирани да бараат директна помош од државата. Затоа, даночниот „стимул“ кој може да биде во различна форма и интензитет ќе значи повеќе пари за сите ИКТ компании што тие ќе ги насочат за инвестиции, вработувања, поголеми плати за вработените и сл. Неспорно е дека приватниот сектор најдобро знае како да ги вложи и да ги искористи слободните средства.

Имајќи го ова во предвид, потребно е македонските власти во што покус рок да превземат конкретни мерки со што ќе создадат услови да се ослободи потенцијалот којшто го поседува оваа индустрија, а државата да фати чекор со трендовите во регионот за поттикнување на ИКТ индустриите.

Во оваа смисла надлежните треба да се фокусираат на **три столба** на кои ќе се темели стратегијата за развој на ИКТ индустријата, каде преку законски промени и промени на државните политики ќе се создаде подобра бизнис клима која ќе ја поттикне оваа индустрија да биде двигател на македонската економија што ќе доведе до зголемување на вработеноста, девизни приливи, додадена вредност на економијата и тн.

Прво, преку *намалување на фискалните давачки* за вработените во ИКТ секторот неопходно е да се промовира конкурентноста на македонските ИКТ компании на меѓународниот пазар. **Второ**, преку *поддршка на образованието*, како формално така и неформално образование, потребно е да се продуцираат нови квалитетни кадри и дообразба на постојните вработени кои во иднина ќе бидат носители на индустријата. **Трето**, преку различни мерки треба да се создадат *подобри услови за работа на вработените* во ИКТ секторот што ќе биде мотив тие да останат во државата.

1. Фискални давачки

Висината на давачките кон државата по однос на плата на директен начин влијае на цената на работната сила којашто е пресудна за постигнување на **конкурентност на фирмите** која во услови на интегрирани пазари и глобална конкуренција е клучен предуслов за успешно деловно работење. Неконкурентноста на македонските фирми може да доведе до затворање на бизнисите, нивна дислокација во други држави, а тоа на недвосмислен начин подразбира и миграција на работната сила. Оптоварувањето на цената на работната сила со фискални давачки влијае обратнопропорционално на нивната можност да ги задржат вработените пред се, а исто така и да ги задоволат потребите од дополнителна работна сила во насока на раст и развој на компаниите. Оттука, со намалувањето на трошоците за даноци односно

придонеси, работната сила станува поефтина за работодавачите при што се задржуваат бенефициите за вработените кои се на највисоко ниво.

Затоа, со цел одржување и зголемување на конкурентноста на домашните ИКТ фирми кои се натпреваруваат на висококомпетитивниот глобален пазар потребно е да се намалат давачките што македонските компании ги имаат по однос на плати за вработените. Тука, постојат **две можни решенија**. **Првото** е да се намали *даночната стапка кај данокот на личен доход* за вработени во ИКТ секторот на 0%. Ова решение не е непознато во регионот. Како што беше погоре објаснето, по воведувањето на ваквата даночна стапка Романија успеа да ги задржи кадрите во оваа индустрија па дури и да врати одреден процент од работната сила која дотогаш масовно ја напушташе државата. Намалувањето на давачките ќе остави простор за вработување на нови кадри за што индустријата има неспорна потреба.

	Даноци и надоместоци на плати	просечната бруто - плата во ИКТ ²⁸ индустријата	можност за нови вработувања
2018	676.400.051 денари	61,333 денари	919 вработени со просечна плата

Како илустрација: во 2018 г. македонските компании од ИКТ индустријата на име „Даноци и надоместоци на плати“ издвоиле 676.400.051 денари. Имајќи го во предвид фактот дека просечната плата во индустријата за таа година е 38.245 денари, доколку овие средства се искористат за нови вработувања тоа би значело можност за отворање на нови 919 работни места во секторот за вработени кои би ја земале просечната плата во индустријата. Ова е едноставен пример за ефектите што мерката на ослободување на данокот на личен доход може да предизвика во делот на нови вработувања, доколку слободните средства се насочат за ангажирање на нови вработувања.

Второто можно решение е *лимитирање на износот за основицата на кој се плаќаат придонесите за социјално осигурување* за вработените во ИКТ секторот. Ваквиот модел е применет во Бугарија, земја од регионот каде има силно растечки ИКТ сектор. Имено, правото на здравствено осигурување е еднакво независно од износот на уплатениот придонес по обврзник, кој во ИКТ индустријата е далеку над просечниот, а секако ќе биде загарантиран највисокиот пропишан износ за пензија бидејќи придонесот за пензиско осигурување се плаќа над максималниот. Конкретниот предлог по однос на ова прашање е да се лимитира или да се постави горен праг за пресметување на придонесите кој би значел пресметка на придонесите за вработените во ИКТ индустријата за максимален износ на плата кој е утврден како просечната исплатена плата во индустријата.

Табелата подолу нуди пресметка за висината на нето платата при примена на актуелните правила за пресметка на платите и нуди пример за тоа колку би изнесувала нето платата доколку се примени предлогот на лимитирање на придонесите. Во примерот е земена бруто плата од 150,000 денари.

²⁸ Оваа калкулација ги опфаќа исплатените плати од сите дејности и сите вработени кои влегуваат во ИКТ секторот.

Ставка	Тековна пресметка за плата врз основа на просечна нето плата во ИТ Сектор	Проекција за пресметка на плата и трошоци за плата според моментални стапки	Проекција за пресметка на плата при ограничување на придонесите
Бруто-Плата	94,000	150,000	150,000
ПИО	17,672	28,200	/
Здравствено осигурување	7,050	11,250	/
Вработување	1,128	1,800	/
Професионално	470	750	/
Вкупно придонеси	26,320	42,000	26,320
Основа за персонален	59,452	99,772	115,452
Персонален данок	5,945	9,977	11,545
Нето-Плата	61,735	98,023	112,135

2. Поддршка на образованието

ИТ секторот е *knowledge intensive* сектор што значи дека како формалното така и неформалното образование се клучен предуслов за развој и успех во работата. За ова е потребно воспоставување на вистинска врска помеѓу државата, образованиот систем и приватниот сектор. Затоа, **вториот столб** на кој треба да се темели стратегијата за поддршка на ИКТ индустријата покрај промоцијата на конкурентноста, што беше првиот столб, треба да бидат **инвестициите во образованието** во кадри кои ќе бидат спремни да ги задоволат потребите на оваа растечка индустрија како во однос на квантитет т.е. бројот на нововработени за кои индустријата има потреба, така и во поглед на квалитетот на нивното образование кое треба да е соодветно за успешно извршување на работните обврски. Во оваа смисла, потребни се **два типа на мерки**. **Првите** би се фокусирале на *дообразувањето или усовршувањето на постојните вработени во секторот*, додека **вториот** сет на мерки би се фокусирал на *образовните институции* кои едуцираат кадри за ИКТ индустријата. По однос на првиот сет на мерки, државата треба да го стимулира инвестирањето во образованието на вработените во ИТ секторот преку ослободување од оданочување или да го намали утврдениот данок за трошоци поврзани со школарини, учество на конференции, семинари, обуки на вработените. Со други зборови, овие трошоци на фирмите да имаат третман на инвестициски вложувања во смисла на Законот на данок од добивка. Ако знаеме дека државата ги признава и ослободува од оданочување трошоците за инвестирање во нова опрема, компјутери на пример, логично би било да ги признае како трошок и инвестициите во образованието, во знаењето на вработените што е клучен предуслов и основна алатка за работа во ИТ секторот. Ова не е непознато решение. Ако погледнеме во регионот Хрватска има воспоставено одличен модел за државна помош за истражувачко-развојни проекти и државна помош за образование и обука на вработените. Исто така, доколку се оди кон похрабри мерки со цел поттикнување на инвестиции во вработените, може да се примени решението на Србија во делот на третманот инвестициите во истражување и развој каде секое вложување од 1 евро имаше даночен третман како вложување од 2 евра, значи двојно. По однос на вториот сет на мерки потребно е да се воведат даночни поттикнувања за донации во образование, како донациите во спортот на пример, со кои ќе се стимулираат вложувањата на ИКТ компаниите во образовните институции. Тоа би било од голема корист за образовните институции, а компаниите одблиску би го следеле процесот на образование на идните кадри во индустријата.

3. Подобрени услови за вработените во ИКТ

Подобрени услови за работа и поквалитетен живот на вработените во ИКТ индустријата се фокусот на **третиот столб** на стратегијата за поддршка на ИКТ индустријата кој треба да се фокусира на задржување на постојните вработени и мотивирање на новите кадри да се вработат во домашни компании. Неспорно е дека миграцијата на висококвалификуваната работна сила од ИКТ индустријата во други држави не се должи единствено на економскиот интерес, т.е. поголемите плати туку добар дел од причините за миграција треба да се бараат и во подобрите услови за живот (здравство, образование, инфраструктура и тн.) што за вработените и нивните семејства што државите пред се' од Западна Европа ги нудат. Затоа, преку сет на мерки, а со цел да се мотивираат вработените да останат во домашните фирми, потребно е да се предвидат *даночни признавања за направени трошоци во подобрување на работните услови* (спорт и рекреација, team-building, одмор, грижа за деца и сл.) коишто компаниите во ИКТ индустријата би ги добиле за вакви вложувања што ќе значат поквалитетен живот за вработените и нивните семејства. Исто така, имајќи го во предвид квалитетот на услугите во државното здравство неопходна е и даночна стимулација за *трошоците за приватно здравствено осигурување* што мнозинството на вработените во ИКТ индустријата го плаќаат. Тука, треба да се навратиме на аргументите за ограничувањето на придонесите каде се констатираше дека вработените во ИКТ секторот плаќаат придонеси во повисок износ споредено со мнозинството на вработени во државата. Но, ситуацијата дополнително ја компликува фактот што тие ретко и ги користат услугите во јавното здравство од добро познати причини поврзани со квалитетот на услугите што ги пружаат. Како и сите останати вработени во државата кои остваруваат поголем приход вработените во ИКТ индустријата имаат дополнително здравствено осигурување кое покрива здравствени услуги во приватните здравствени установи. Со предложените мерки, кои треба дополнително да се конкретизираат, во одреден степен ќе се премости јазот во квалитетот на живот што вработените го добиваат во развиените држави со она што им е на располагање во нашата држава.

Сепак, покрај овие три столба, потребно е државата преку сите нејзини политики да води сметка за потребите и специфичностите на ИКТ индустријата и разните државни политики и правила кои можат да се одразат на работењето и конкурентоста на фирмите да ги прилагоди на нивните потреби. Така, новиот **Закон за работни односи** кој е во изработка²⁹ неопходно е да ги вгради многупати повторуваните барања на ИТ индустријата за внесување на експлицитни одредби со кои ќе се предвиди можноста работодавачот и работникот да се согласат за вршење: на работи и работни задачи по обем и квалитет без разлика на времето и времетраењето на извршувањето на истите како основа за плата, исплатата по учинок, работата од дома односно работа надвор од просториите на работодавачот која ќе ги има во предвид специфичните потреби на ИКТ индустријата, овозможување на електронска комуникација за размена на акти работник/работодавач на официјалната е-маил адреса пријавена во договорот за вработување со што би се заштедило време и пари, и би придонело во борбата за заштита на животната средина.

Исто така, од суштинска важност за спроведување на сите мерки и иницијативи за дообработка, дообука и финансирање на образованието на вработените од страна на работодавачот, со или без поддршка од државата, е да се воспостави механизам кој ќе обезбеди почитување на обврските од страна на вработениот. Имено, во практиката често се случува да вработен кој бил финансиран од работодавачот за

²⁹ Или можеби преку колективен договор на ниво на ИКТ секторот

неговата дообразба, обука и сл. да не ги извршува работните обврски на соодветен начин и да ги крши одредбите од договорот за вработување. Отказот од страна на работодавачот е логична последица во ваква ситуација, но во исто време отказот од страна на работодавачот го ослободува вработениот од обврската да работи кај работодавачот во договорениот период. На тој начин вработениот кој добил финансирање од страна на работодавачот ја избегнува обврската да ја „одработи“ сумата којашто во него ја инвестирал работодавачот. За премостување на ваквите ситуации потребна доразработка на одредбите во Законот за работни односи кои се однесуваат на конкурентската клаузула.

Сите предложени мерки од трите столба треба да бидат соодветно адресирани и преточени во конкретни политики и законски решенија како дел од идната стратегија за развој на ИКТ секторот која ќе се темели на една детална анализа на македонската ИКТ индустрија.

4. Ефекти врз јавните финансии

За крај, потребно е да се истакне дека сите овие мерки кои се во функција на подобрувањето на бизнис климата во ИКТ индустријата на долг рок не само што нема да имаат негативен **ефект на јавните финансии**, туку напротив, ќе ги зголемат даночните приливи. Прифаќањето на мерката на намалување на фискалните давачки на прв поглед би можело на краток рок да значи помалку приходи во буџетот и во фондовите, но имајќи го во предвид фактот што слободните средства би се употребиле за нови вработувања тоа на среден и на долг рок ќе значи или исти или повеќе уплати во Фондовите и во Буџетот од страна на фирмите од ИКТ индустријата. Исто така, со даночните олеснувања во делот на образованието и оние со цел создавање на подобри услови за живот на вработените од една страна ќе ги зголемат платите, а од друга страна ќе се задржат вработените во државата со што ќе продолжат да плаќаат даноци. Дополнително, неопходно е да ја земеме во предвид и структурата на јавните приходи во буџетот во државата и доминацијата на индиректните даноци. Порастот на платите и зголемувањето на бројот на вработени во секторот ќе значи и зголемена потрошувачка во државата што ќе има позитивни ефекти на други сектори, а државата преку оданочувањето на потрошувачката ќе прибере повеќе средства во Буџетот. На овој начин, можното намалување на приходите од директните даноци (данокот на личен доход и данокот од добивка) како резултат на мерките предложени за стимулирање на ИКТ индустријата, ќе се компензираат со зголемената наплата на индиректните даноци (ДДВ и акцизи), а крајниот ефект за централниот буџет би бил ист.

	Трошоци за даноци на плати и надоместоци на плати	Придонеси за задолжително социјално осигурување	Данок на добивка
IT&BPO 2018	676,400,051 ден.	2,426,810,840 ден.	642,546,446 ден.
% од БДП	0.109%	0,39%	0,103
% од Буџет	0,295%	1,06%	0,28%

За ефектот врз јавните финансии кој би го имале сите мерки за кои стана збор претходно доволно зборуваат податоците во табелата погоре. Во најекстермен случај, кога државата целосно би се откажала од наплата на данокот на личен доход, од придонесите и од данокот на добивка за компаниите во ИКТ секторот целиот трошок би бил 1,635% од буџетот или 0,602% од БДП на државата. Ваквиот „расход“ на

државата би бил голем импулс за фирмите кои би ги вложиле средствата во продуктивни активности и развој што на долг рок ќе значи повеќе средства во државата.